

Diskussie

Nauta en de anderen: aantekeningen bij een Hollands debat

Dick Pels

1.

Lolle Nauta's essay over de onmacht van de intellectuelen achter de hollande zeevering heeft spraak gemaakt, zoveel is inmiddels wel zeker (1). Dat is op zichzelf een interessant cultureel feit. Zo vaak gebeurt het immers niet dat een 'probeersel' in ons nuchtere landje ophef maakt, en maandenlang een frisse bries door kolommen en bijvoegsels doet waaien. De kunst van het proberen wordt bij ons immers niet overmatig gekultiveerd en gewaardeerd. Onze week- en maandblad-essays houden niet zelden het slechte midden tussen een scheefgegroeide boekbespreking en een richtingloze ontboezeming, en geraken nauwelijks op ooghoogte met de bekende buitenlandse voorbeelden. 'Achter de zeevering' is daarentegen een onhollands swingend essay, van iemand die schrijven kan en de forse penbeweging niet schuwt. In die zin is het een aanstekelijk voorbeeld van datgene waar het zelf een pleidooi voor voert. Het centrale motief ervan kan zelfs worden weergegeven als: waarom worden er zo weinig goede essays geschreven in Nederland?

Het is evenmin een dagelijks gebeuren dat een stuk in even krachtige bewoordingen wordt geprezen ('belangwekkend essay', 'prikkelend betoog', 'onlogies en krakkemikkig verhaal', 'hutspot-geschrijf', 'meest verwarrende stuk uit de jaren '80'); polaire oordelen die elkaar in de plusminus 50 (!) recensies en andere reacties tot dusver min of meer in evenwicht houden. Blijkbaar wist Nauta met zijn kritiek op het cultureel cynisme en zijn pleidooi voor de 'publieke intellectueel' snel door te dringen tot het centrale zenuwstelsel van de nederlandse intelligentia, d.w.z. tot dat deel van haar fyssionomie waar niet alleen haar gevoeligheden maar blijkbaar ook de kern van haar slechte geweten zetelde.

Nu zijn goede essays, zoals Nauta zelf ook suggereert, een vorm van 'beeldende kunst', en bestaan dus voor een deel uit gedoseerde overdrijving

---

1 Lolle Nauta, 'Achter de zeevering. Over de middenpositie van de spraakmakende intellectueel in Nederland', in: *De factor van de kleine c*, Van Gennep, Amsterdam, 1987.

(ook de kunst van het overdrijven is bij ons ernstig onderontwikkeld). Dat wil ook zeggen dat zij inkompleet blijven zonder het debat dat zij bedoelen uit te lokken. Een essay zonder debat is als een vis op de kant: het hapt nog even tragies naar lucht maar doet er dan voorgoed het zwijgen toe. In hoeverre is Nauta's essay in die zin inkompleet gebleven of juist gekompleetd? En in hoeverre leverde het debat zelf illustraties van de 'specifieke beperkingen van kulturele aard' in discussies tussen nederlandse intellectuelen waar het de schrijver aanvankelijk om was begonnen? In minstens één kommentaar (Sanders in *De Groene Amsterdammer*, 9.9.1987) werd immers gesteld dat de reacties op het essay een 'dodelijke overeenkomst' vertoonden met de zedenschets van de hollandsse spraakmakers die Nauta zelf had opgesteld; waarbij de hamvraag, n.l. of spraakmakende nederlandse intellectuelen inderdaad waren veroordeeld de schutkleur van het midden aan te nemen, zorgvuldig vermeden werd. Maar het probleem moet natuurlijk ook naar zichzelf worden teruggebogen: in hoeverre lijdt het opstel zelf aan de kulturele beperkingen die het signaleert en probeert te overstijgen? In hoeverre slaagt de essayist erin zich aan zijn eigen laarzen uit het laaglandse moeras te trekken?

2.

Bij zijn poging om de kulturele ruimte van nederlandse intellectuelen op te meten begint Nauta met het klassieke probleem van hollands 'achterlijkheid' in de wereld, ons werkelijke of vermeende provincialisme. Zijn er nu voor het nederlandse kulturele leven specifieke factoren te vinden die het bij uitstek nederlandse provincialisme bepalen? Nauta vindt er minstens drie: de taal, de erfenis van het christendom, en die van de verzuiling. Wat de taal-faktor betreft: het feit dat het verspreidingsgebied zo klein is, betekent dat er een 'onophefbare asymmetrie' bestaat in het intellectuele verkeer. Het buitenland leest ons niet, kan ons niet beoordelen, en ziet ons dus niet staan. Het oordeelvormende cirkuit blijft klein, het scheidsrechttersveld beperkt, evenals de totale hoeveelheid roem en eer die er onderling te verdelen valt. Daardoor worden potentieel grote gedachten kleingehouden. Achter de zee-wering is het peil lager (2).

Het belang van deze faktor kan m.i. nauwelijks worden overdreven. De beheersing van vreemde talen vormt een van de belangrijkste 'techniese' vormen van kultureel kapitaal; taalachterstand betekent dan ook onmiddellijk en onherroepelijk kulturele armoede. Wat Bommeljé in zijn recensie (*Elsevier*, 12.12.1987) een 'nietszeggende bewering' vindt 'die nauwelijk re-

---

2 Dat de middelmaat ook voordelen heeft, wordt aangetoond door een vergelijking tussen de universitaire stelsels in Nederland en de USA. De nederlandse middelmaat ligt hoger: het kulturele moeras is in elk geval drooggelegd.

pliek verdient' (die repliek was dan ook geheel afwezig) dient de voornaamste frustratie te zijn van iedere nederlandse intellectueel. Tromp (*Vrij Nederland*, 14.11.1987) mag dan gelijk hebben wanneer hij zegt dat Fransen die alleen maar frans lezen provinciaal zijn dan Nederlanders die drie vreemde talen beheersen, blijft staan dat 1. fransschrijvende Fransen relatief veel meer door buitenlanders worden gelezen; 2. dat Nederlanders die histories gezien al zo lang op het kruispunt van drie taal- en kultuurgebieden verkeren er nog steeds niet in zijn geslaagd om (juist daardoor?) (3) een inheemse vorm van intellectuele creativiteit te ontwikkelen die op internationaal peil staat; en 3. dat voor het nederlands *nu* geldt wat voor het fries *gisteren* gold en wat voor het frans *morgen* of *overmorgen* geldt: n.l. dat het in rap tempo wordt opgeslokt door de nieuwe wereldtaal. Het nederlands is bezig het fries van Europa te worden (4). Het verkeert daarbij in het gezelschap van kleinere talen als het deens, grieks en portugees, maar ook de grotere talen leven wat dat betreft 'on borrowed time': de situatie van het italiaans, frans en duits, zelfs die van het spaans als tweede wereldtaal verschilt op de lange duur alleen gradueel van die van het nederlands. Ze hebben meer respijt, kunnen nog wat hegemoniale illusies koesteren, maar ten lange leste is de opmars van de wereldtaal onstuitbaar.

Die wereldtaal is niet het esperanto. Er is geen rechtvaardigheid in de wereld, dus het heeft weinig zin nog langer stil te staan bij de inderdaad noodlottige verkoop van Nieuw Amsterdam in 1667, dat nu onder een andere naam goede sier maakt als kulturele hoofdstad van de wereld. De opmars van het engels is ook nauwelijks een grammatikale of semiotiese verdienste van die taal, maar simpel effect en medium van politieke en economische hegemonie. Die hegemonie bestaat natuurlijk al sinds de gelukkige afloop van de Tweede Wereldoorlog, hoewel vooral vanaf de jaren zestig de populaire cultuur in versneld tempo aan het verengelsen is. De komputersering en de popmuziek, de films en de strips, de sport en de reisrecreatie maken hele sectoren van de maatschappij principieel tweetalig. Op de nieuwe tv-kanalen blijken kleine kinderen engelstalige series zonder ondertitels ademloos te volgen. Er zit dus niets anders op: om gelezen en serieus beoordeeld en besproken te worden, moeten we in de wereldtaal gaan schrijven.

-
- 3 Vgl. Johan Galtungs suggestie dat de nederlandse cultuur wordt verlamd doordat zij is blootgesteld aan de invloed van niet minder dan drie verschillende intellectuele stijlen. Waar in sommige perifere kulturen de creativiteit nog kan bloeien door de kruisbestuiving van twee tradities, is dat nauwelijks meer te verwachten wanneer men in het kruisvuur van drie kulturen ligt. Zie de weergave in Peter Pels, 'Defensief, teruggetrokken, veilig en voorzichtig: de stijl van de nederlandse antropologie', *Kennis & Methode*, 1986, no. 2.
- 4 Vgl. de recente konklusie van het sekretariaat van de Nederlandse Taalunie, dat vreest dat de positie van het nederlands in de EEG gaandeweg wordt uitgehold: er is een reëel gevaar dat het nederlands op termijn tot een 'linguïsties kuriosum' wordt gedegradeerd, net als het deens, grieks, italiaans en portugees

ven. Niet alleen grammatikaal *fatsoenlijk* engels, dat er wel mee door kan, maar *voortreffelijk* engels, dat indruk maakt op buitenlandse redakties en uitgevers. Om onszelf hierin te oefenen moeten er meer in Nederland gereedigeerde engelstalige tijdschriften komen, meer engelstalige kongressen en opleidingen, en moet het peil van vertalingen vooral in de sociale wetenschappen worden verhoogd. Zowel de kulturele internationalisering als de kwaliteitsverbetering staan immers onder onverbiddelijk diktaat van het A.B.E. (5).

3.

De tweede en derde faktor, die van het *Christendom* en de *verzuiling*, wil ik korter bespreken, ook al omdat Nauta's betoog me hier minder sterk lijkt, en ik veel van de inmiddels uitgebrachte kritiek onderschrijf. Desondanks deel ik van harte zijn voornaamste slotsom dat er een 'trek is naar het midden' in die zin dat we lijden aan een teveel aan tolerantie, en dat eerlijke vijandschap in de polemiek in Nederland taboe is. Ik denk dat zijn verklaring hiervan in termen van het doorwerken van de verzuiling niet voldoende is onderbouwd, maar dat zijn slotsom over de algemene hokjesgeest en de geïnstitutionaliseerde tolerantie wel degelijk klopt, en de moeite waard is om nog eens te herhalen. Zoals hij zegt in een interview:

Het principe "je moet aardig zijn voor elkaar" speelt in onze kultuur een fatale rol. Kritiek en vooral polemiek zijn taboe... Het nivo van politieke en maatschappelijke diskussie is in Nederland bedroevend laag, omdat niemand ervan verdacht wil worden dat hij zijn tegenstander de mond probeert te snoeren. Er is geen intellektuele strijd, want dan lijkt het alsof je een ander het licht in de ogen niet gunt. (6).

Dit is de tweede 'kleinheid' van Nederland: nu geen geografiese en sociologische, maar een psychiese kleinzieligheid of kleinzerigheid, die ik trouwens meer direkt zou willen koppelen aan de eerste.

Als Nauta's analyse letterlijk moet worden opgevat, heeft zij, zoals Tromp al heeft aangegeven, iets onwerkelijks: een verzuiling, die eigenlijk niet meer bestaat, en een christendom, dat nauwelijks nog een rol speelt,

-
- 5 Bart Tromp, die op dit punt zijn skepsis over Nauta heeft gelucht, denkt niettemin in een interview in de *Leeuwarder Courant* (24.10.1987) uitgebreid hardop over het achterstallige kulturele klimaat van Friesland vs. het Westen in termen van 'locals' versus 'cosmopolitans'. De oorzaken van de friese kulturele achterstand zoekt hij in de taal en in het bekrompen 'onderwijzersklimaat' dat het talent dat blijft hangen van alle kanten inkapselt. Waarom zou wat geldt op de schaal van Friesland-Holland niet gelden op de schaal Nederland-Europa?
- 6 *Vrij Nederland*, 25 juli 1987.

worden desondanks bepalend en frustrerend geacht voor het nederlandse intellectuele klimaat. In die zin is Nauta zonder twijfel bezig met het geselen van dode paarden. Zijn analyse is alleen te 'redden' wanneer 'verzuiling' (en misschien ook 'godsdienst') veel ruimer en overdrachtelijker worden opgevat om te gaan duiden op elke vorm van klikjesgeest en clanvorming en de daarbij behorende zelfgenoegzame geslotenheid, zoals opgeld doet in de rivaliteit tussen wetenschappelijke disciplines of scholen of die tussen politieke sekten (twee vormen van concurrentie die trouwens veel op elkaar lijken). Hooguit kan men dan spreken van een zeer algemene en indirecte erfenis van de verzuiling en van het oude domineesland. En alleen in die zin kan men staande houden dat nederlandse intellectuelen nog steeds op weg zijn naar de 'echte' doorbraak.

Als er al polemiek ontstaat, zo constateert Nauta, dan wordt er vaak niet geargumenteed maar gescholden. Nederlandse debaters kunnen vaak de juiste middenkoers niet vinden tussen een vorm van 'redelijkheid' die een werkelijk debat van te voren onmogelijk maakt en schelden en kiften. Het is een psychologies gebrek dat typies is voor de binnenkamer waar iedereen iedereen kent, en men onvoldoende leert onderscheiden tussen personage en produkt. Er is in dit opzicht toch wel enig stijlverschil tussen de 'Historikerstreit' in de BRD en in Nederland, of tussen het Heidegger-debat zoals dat in Frankrijk en zoals het ten onzent wordt gevoerd. Dit psychologies gebrek valt wellicht alleen op te heffen wanneer men zich ernstiger blootstelt aan de meer onpersoonlijke concurrentie op een groter areaal: behalve een doorbraak is er ook een 'uitbraak' nodig naar een grotere wereld.

Helaas, zo moet men anderzijds konstaten, levert ook het nederlands debatje over de intellectuelen voor deze beschouwingwijze nogal wat ondersteuning. Het leek er af en toe slechts om te gaan wie er in 'het blauwe boekje van het hollands skribentendom' (Sanders) als 'echte intellectueel' kon worden bij- of uitgeschreven. Sommige deelnemers slaagden er niet in het kift-nivo en het 'op de man'-argument geheel te vermijden. Die neiging bleek trouwens evenredig verdeeld tussen de discussianten. Nauta wist b.v. Tromp te kwalificeren als 'een auteur die bijna altijd "niet thuis" geeft op het moment waarop het betoog de formulering van een standpunt wenselijk maakt'. De recensies van Mulder in de *NRC* (20.11.1987) en die van Bommeljé in *Elsevier* waren inhoudelijk zo plat als een dubbeltje. Rubinstein kwam in *VN* niet verder dan de (kritiese?) konstatering dat Poll en Nauta hetzelfde tweedjasje dragen. Ook het weinig verheffende heen-en-weer over de vraag of Rubinstein en Tromp de vredesdemonstranten van 21.11.1981 of de IKV-top nu wel of niet met fascisten hadden vergeleken, laat per saldo, zoals Achterhuis ook al schreef, slechts een nare smaak na. Hetzelfde geldt voor de ronduit ergerlijke verdediging van Nauta door Van de Hoofdakker (*Vrij Nederland*, 28.11.1987; in reactie op Tromps recensie van 14.11.1987), waar deze laatste aankondigde niet te willen praten over meningen maar over gedrag, niet over inhoudelijk gelijk of ongelijk maar

over de door Tromp tegen Nauta ingezette middelen. Tromp had hier alle recht om hard van zich af te slaan (*Vrij Nederland*, 5.12.1987) (7).

4.

Graag spring ik dan ook over naar meer inhoudelijke en interessanter kwesties, waarover het beter is van mening te verschillen. Over de *definitie* van de 'ware' intellectueel is in het voetspoor van Nauta inmiddels e.e.a. te doen geweest. Hierover veroorloof ik me drie kritiese opmerkingen. De eerste betreft de onduidelijke kennistheoretiese status van Nauta's definitie: is die nu normatief of empiries, of van allebei een beetje? De tweede is meer inhoudelijk-psychologies, en betreft het 'ethos' van de ware intellectueel als iemand die een hartstocht vertoont voor openbare debatten en een allergie voor uitsluiting, hetgeen m.i. een te rooskleurig beeld schetst van de communicatieve intenties van de intellectueel en van zijn rol als woordvoerder van hen die zonder woorden zijn. Het derde punt van kritiek tenslotte is inhoudelijk-sociologies van aard, en betreft de verenging van de definitie tot de Spitzengruppe van het moderne stukjeswezen, tot een twintigtal figuren die als kolumnisten en kommentatoren spraak maken in de grote dag- en weekbladen. Daartegenover wil ik de bredere, zelfs zeer brede omschrijving verdedigen zoals die wordt gehanteerd door propagandisten van de zgn. Nieuwe Klasse-theorie.

Over de kennistheoretiese status van Nauta's definitie wil ik korter zijn dan over de andere dingen. Recensenten als Tromp, Cliteur en Bommeljé hebben in koor geklaagd dat Nauta's beeld van de intellectueel lijkt te zwakken tussen een normatieve maatstaf en een empiriese generalisatie. Het normatieve beeld is voor hen waarschijnlijk oninteressant, en zij kritiseren alleen wat zij beschouwen als Nauta's (falende) empiriese generalisaties. Van de Hoofdakker stelt op zijn beurt dat Nauta 'volkomen eenduidig' aanstuurt op een normatieve definitie (8). 'Volkomen eenduidig' is in dit verband te-

---

7 Een detail in deze fase van het debat dat iets meer aandacht verdient is het gedoe over de status en beperkingen van de boekrecensie. Van de Hoofdakker vindt dat een verkeerd wapen omdat men de gerecenseerde al gauw tot machteloosheid veroordeelt. Er bestaat immers een ongeschreven wet die zegt dat men niet polemiseert met een recensent. Een andere wet zegt dat rivalen geen recensies moeten schrijven van elkaars werk omdat een rechtvaardige bespreking niet te realiseren is. Maar het is een vergaande nuffigheid, een precieuzere pose, om te stellen dat Tromp zodoende zijn tegenstander het woord ontnemt en het openbare debat ontloopt. Het is juist het bestaan van dergelijke 'wetten' en dergelijke poses die de eerlijke vijandschap in intellectuelenland verhindert die zowel Nauta als Tromp willen aanwakkeren. Gelukkig gaat het om wetten die niet opgeschreven zijn, dus kunnen we ze onmiddellijk en geruisloos afschaffen.

8 Van de Hoofdakker maakt er verder zelf een potje van door zijn 'dialektiese' vondst van de 'objektieve kontradiktie' tussen de Tromp met een 'grote T' en de tromp met de

veel gezegd, maar Nauta heeft het wel degelijk over een ideaalbeeld, een wensbeeld dat niet werkelijk bestaat, en dat juist gehanteerd kan worden om werkelijk bestaande intellectuelen de maat te nemen. Tegelijkertijd gebruikt hij metaforen als de 'kompositiefoto' van het nederlandse skribentendom, die eerder ideaaltypies aandoen in weberiaanse zin, dus systematische begripsoverdrijvingen zijn zonder normatieve inslag.

Wat hierbij opvalt is dat alle discussianten, of ze nu van de kant van de waarden of van die van de feiten beginnen, de *scheiding* tussen werkelijkheidsdefinitie en normatieve definitie als vanzelfsprekend uitgangspunt van hun redenering nemen. Ik meen echter dat een dergelijke scheiding tussen kognitieve en normatieve rationaliteit problematies is, en dat het vruchtbaarder is om uit te gaan van het omgekeerde beginsel, hier maar even aangeduid als dat van de 'logiese saamhorigheid' van werkelijkheids- en waardeoordeelen. Definities van containerwoorden als 'intellectueel' of 'intelligentsia' lijden, net als andere grondbegrippen van de sociale wetenschappen, onontkoombaar aan een bepaalde mix van feitelijke en normatieve componenten, en zullen als gevolg daarvan altijd een omstreden karakter hebben. Zeker een begrip als dat van de 'intellectueel' is ook altijd een vorm van zelf-expressie (van zelf-idealiseren of zelfhaat), en geeft dus ook in meerdere of mindere mate een afdruk van de persoon van de auteur; in dit geval het beeld dat Nauta graag van zichzelf heeft (9).

5.

Dat betekent echter niet dat we koersen in een relativistische mist waarin alle definities grijs en willekeurig zijn. Daarvoor gaan we over naar het tweede punt: Nauta's obsessie en allergie. Hier is het nadeel van zijn overwegend normatief geladen definitie dat zij te idealistisch is, te weinig aansluit bij de 'harde werkelijkheid', te weinig ook de kwade kanten, het eigenbelang en het 'winstbejag' van de intellectuele professie laat gelden. Ook van deze zijde wil ik de realiteitscomponent en de waardencomponent dus wat dichter bij elkaar trekken. Dat er in elk geval iets aan de hand is, blijkt o.a.

'kleine t'. Hij geeft eerst een zogenaamd 'deskriptive' definitie van de spraakmakende intellectueel als iemand met een goed verstand, een brede eruditie, een vaardige pen, en met toegang tot belangrijke media, hetgeen echter helaas niet garant staat voor de eerlijkheid en integriteit waarmee die 'respektabele openbare functie' wordt uitgeoefend. Om dan te konkluderen dat er een schrijvende diskrepantie is tussen wat Tromp intellectueel kan en de manier waarop hij die mogelijkheden gebruikt. Een klassieke redenering, waarin een morele spanning wordt gecreëerd tussen twee pseudo-feitelijke konstateringen.

- 9 Deze 'identiteitsvormende' of 'kennispolitieke' functie van (zelf)definities van de intellectueel wordt ook besproken door Zygmunt Baumann, *Legislators and Interpreters*, Polity Press, Oxford, 1987, pp. 8-10.

uit Nauta's dubbelhartige terminologie. De twee voornaamste ingrediënten van het ideaalbeeld worden immers gevormd door een psychologische en een fysiologische aandoening: een obsessie en een allergie. Enerzijds zijn dat ontwapenende termen, die relativerend en zelf-ironiserend werken, maar die tegelijkertijd de kritikus de wapenen uit handen slaan. Het zijn woorden die ergens inhangen tussen goed en kwaad, en als zodanig iets laten blijken van het slechte definitoriale geweten van de auteur.

Nauta wil zich ook (met zoveel woorden) niet verdiepen in de oorsprong van die obsessie en die allergie. Met Max Frisch wordt de intellectueel eenvoudigweg omschreven als een 'nieuwsgierig' iemand, iemand die 'achter de waarheid wil komen', die 'wil weten hoe het zit'. Daaruit volgt dan de behoefte van intellectuelen aan debat. Maar wat als die volgorde (ook) kan worden omgedraaid? Men kan immers evengoed vermoeden dat de behoefte aan debat het primaire gegeven is en 'waarheidsliefde' slechts een mooi woord om die primaire behoefte om zich met allerlei zaken te bemoeien en zich te manifesteren als publieke persoonlijkheid voor zichzelf en anderen te rechtvaardigen. De 'obsessie' voor het publieke forum is immers altijd verbonden met een behoefte aan de spotlights, het groot vertoon, de publieke tribune, het prestige van het gedrukte en draadloos uitgezonden woord, de accumulatie en het behoud van spraakmakend gezag, het maken (en onderhouden) van Naam.

Spraakmaken heeft zo zijn eigen logika, en deel van die logika is de noodzaak van de spraakmakers tot het regelmatig onderhouden van hun intellectuele reputatie als een soort vermogen of kapitaal waarvan de eigenaam fungeert als handelsmerk. Voor lieden wier voornaamste produktieve vermogen bestaat uit cultureel en niet uit materieel of geldkapitaal is inderdaad de inzet hoog wanneer hun Goede Naam op het spel komt te staan. Nauta heeft m.i. te weinig oog voor het fundamenteel agonistische karakter van de intellectuele produktie, die vormen van machtsstreven en positie-strijd veronderstelt die veel sterker reputationeel gebonden zijn dan de concurrentie op de 'echte' economische markt. Ook het 'intellectuelen-debat' zelf laat zien dat het lang niet alleen om argumenten gaat maar ook om een krachtmeting waarbij hoog spel wordt gespeeld met de intellectuele reputatie en de publieke identiteit van de discussianten.

Hetzelfde kan worden opgemerkt t.a.v. de 'allergie voor uitsluiting', waarbij de 'ware' intellectueel iemand zou zijn die het areaal van de openbaarheid maximaal vergroten wil: alle bijdragen zijn immers in principe welkom. Hierop is min of meer dezelfde kritiek van toepassing die geleverd kan worden op Habermas' ideale gespreksituatie, door Peter Sloterdijk al gebrandmerkt als een 'kennistheoretische vredesidylle'. Ten eerste is de intellectuele openbaarheid empiries gesproken altijd eindig. Erger nog: sluiting van de discussie, manipulatie van de agenda, niet reageren op uitdagingen etc. lijkt eerder regel dan uitzondering te zijn. Ten tweede kan sluiting ook produktieve gevolgen hebben, zoals blijkt uit processen van wetenschappe-

lijke schoolvorming, b.v. waar te nemen in de nederlandse sociologie sinds 1968. Het afschermen van invloeden van de buitenwereld om 'eens lekker aan het werk te gaan' is zonder twijfel een rationele intellectuele strategie. Ook op dit punt is Nauta's norm niet verbonden met enigerlei notie van welbegrepen eigenbelang.

Dat die verbinding nodig gelegd moet worden, blijkt wel uit het feit dat Nauta in het verlengde van die 'allergie voor uitsluiting' de wil postuleert van, misschien ook wel het recht opeist voor intellectuelen om het woord te voeren namens anderen 'die tot dusver van spreekrecht waren verstoken'. Hoewel er een kiem van realisme schuilgaat in zijn opvatting dat intellectuelen zich 'om zich toegang tot de markt der ideeën te kunnen verschaffen' vaak beroepen op groepen 'die nog in de stegen staan en het forum nog niet hebben bereikt', wordt per saldo toch een te rooskleurig beeld opgehangen van dit woordvoerderschap en de dubbelzinnigheden die het met zich meebrengt. Om het lapidair te zeggen: spraak maken (waar eerst nog geen spraak was) is ook: ruimte innemen waarin anderen niet meer kunnen spreken. Degene die het woord doet voor anderen laat die anderen inderdaad spreken, maar altijd via de eigen spreekbuis, en ontnemt ze daarmee tegelijkertijd ook het woord. Spraakmakers zijn in dit opzicht altijd ook spraak(af)nemers. Nog anders gezegd: intellectuelen artikuleren en vertegenwoordigen de belangen van andere groepen, maar ze vertegenwoordigen altijd ook zichzelf. En bovendien: zij artikuleren andermans belangen zoals zij die believen te interpreteren (10).

6.

Ook om een derde, meer sociologische reden lijkt Nauta's afbakening van de 'ideale' intellectueel te restriktief, en verdient de bredere, klassiek-gramsciaanse definitie de voorkeur, die ook te vinden is in de literatuur over de zgn. 'Nieuwe Klasse'. Zij is te eng waar Nauta een onderscheid wenst te maken tussen intellectuelen en 'waardevrije' wetenschapsbeoefenaren, waaruit de prikkelende maar m.i. weinig zinvolle stelling volgt dat er aan de universiteiten maar bitter weinig 'echte' intellectuelen zijn te vinden. Of waar hij dezelfde prikkelende demarkatielijn probeert te trekken tussen 'echte' intellectuelen en de hoog opgeleide leidinggevende beroepsbeoefenaren in de sfeer van bedrijfsleven en overheid (noemen we ze: managers en bureaucraten) of de leidende professies in de middensfeer van onderwijs, gezondheidszorg, welzijn, huisvesting en rechtshulp. Kennelijk, zo merkt ook Sanders op, 'is het Nauta er niet om begonnen om de machtigen op het spoor te komen, of de academische besluitenmakers en bureaucraten, die in gepaste stilte hun

---

10 Zie Alvin Gouldner, 'Prologue to a Theory of Revolutionary Intellectuals', *Telos*, Winter 1975-76, p. 11.

stempel drukken op de gang van zaken'.

Het is juist de Nieuwe Klasse-theorie die de politieke konnotaties van het begrip 'intellectueel' mobiliseert om dit structurele verband tussen 'geest' en 'macht' te leggen, waarbij het aksent zowel valt op de voortgaande maatschappelijke intellektualisering van de hogere beroepen, als op het specifieke onderdrukings- of uitbuitingseffect van de nieuwe kulturele 'vermogens' die in deze nieuwe beroepsposities zijn verankerd en door de bekleders ervan (letterlijk) worden belichaamd. Deze omschrijving van de intelligentsia beperkt zich niet tot het smalle grensvlak tussen wetenschap en journalistiek maar reikt over de sociale en 'techniese' vakwetenschappen heen in de richting van het leidende en onderzoekskader van de grote economische en politieke instellingen, en zet het klassebegrip in ter ondersteuning van de hypothese dat het de 'kennisdragers' zijn die de omhoogstrevende en toekomstig leidende maatschappelijke groep zullen vormen (11).

In een dergelijk perspectief nemen Nauta's 'obsessie' en 'allergie' een veel dubbelzinniger plaats in dan in zijn eigen betoog. De obsessie voor het openbare debat heeft immers alles te maken met de eigensoortige reproductielogika van de nieuwe kennisklasse, die natuurlijk sterk afhankelijk is van de toegankelijkheid van de grote onderwijsinstellingen waar het centrum van de klassereproductie is gelokaliseerd, maar anderzijds ook is gebonden aan de harde logika van de reputatievorming, aan het maken van naam, en dus aan het individueel veroveren van vormen van publiciteit en openbaarheid. De 'allergie voor uitsluiting' gaat op zijn beurt gepaard met een feitelijk uitsluitingseffect dat wordt veroorzaakt door de ongelijke verdeling van kulturele vermogens, door de potentiële tweedeling tussen kulturele rijkdom en kulturele armoede, die optreedt zowel binnen de grote instellingen van het establishment als binnen de emancipatoriese bewegingen zelf.

7.

Via deze omwegen arriveren we tenslotte weer bij Nauta's begin- en hamvraag: het vermeende gebrek aan engagement van de spraakmakende intellectuelen in Nederland, hun 'wereldvreemdheid' en politieke onverschilligheid, en het achterliggende gebrek aan scherp geprofileerde linkse en rechtse intellectuele tradities. In het eerder aangehaalde *VN*-interview laat hij weten dat zijn woede (en interesse) vooral werden gewekt door de houding van 'bij-voorbaat-distantie-' die vele nederlandse intellectuelen innamen ten opzichte van de vredesbeweging in het begin van de jaren tachtig: het was

---

11 Zie voor een uitgebreider discussie mijn *Macht of eigendom? Een kwestie van intellectuele rivaliteit*, Van Gennep, Amsterdam, 1987, hst. 8; en de bundel onder redactie van Ron Eyerman, Lennart Svensson en Thomas Söderqvist, *Intellectuals, Universities, and the State in Western Modern Societies*, University of California Press, Berkeley, 1987.

blijkbaar niet iets waarvoor zij hun nek al te ver wilden uitsteken. Wanneer we nu even afzien van het enorme getal van *niet*-spraakmakende intellectuelen die zich in de afgelopen jaren hebben gesolidariseerd met de vredesbeweging, tekenen zich hier de contouren af van een klassieke discussie over de rol van de intelligentsia, die sinds de Dreyfus-affaire en Benda's *La trahison des clercs* (1927) ook traditioneel in termen van 'links' en 'rechts' is gevoerd. Van Benda is de klassieke veroordeling van intellectuelen die zich inlaten met politieke passies en dienstbaar zijn aan politieke en sociale bewegingen, en die daarmee verraad plegen aan hun enig denkbare en aanvaardbare roeping: de belangeloze waarheidsliefde en de speurtocht naar universele gerechtigheid. Aan de andere discussiepool, die b.v. wordt vertegenwoordigd door Sartre en ook wordt ingenomen door Nauta, wordt het verwijt omgedraaid: het klerkenverraad bestaat in deze visie juist in bestudeerde afzijdigheid van en afstandelijkheid t.o.v. sociale bewegingen (12).

In het nederlandse debat(je) vindt men deze oppositie en dit dilemma onmiddellijk terug, zowel in de zelfdefinities van de debatterende partijen als in de verwijten die worden geadresseerd aan de tegenpartij. Blokker is actief nergens lid van, Heldring bewaart zijn rustige onafhankelijkheid, en Hofland vraagt zich retories af: intellectuelen moeten toch nergens bij willen horen? Deze houding keert ook in de verwijtende vorm terug: Nauta is een 'domineesfilosoof', een 'missionaris in eigen land', een 'wijsgerig moralist' die zou lijden aan een 'gratis linksigheid'. Zo zittende nederlandse intellectuelen gevangen tussen het Grote Gebaar en de angst ervoor, tussen de pretentie te spreken namens andere groepen en de vrees om voor een moralist en wereldverbeteraar te worden gehouden.

Maar het probleem is geloof ik minder een keuzeprobleem dan een combinatieprobleem: hoe kunnen we middelen tussen 'linkse' identifikatie-zucht en 'rechtse' identifikatie-angst? Anders gezegd: hoe behouden we voldoende identifikatie-angst om niet samen te vallen met de 'anderen' die we zo graag wensen te vertegenwoordigen? En niet minder belangrijk: hoe behouden de 'anderen' voldoende wantrouwen jegens hun eigen intellectuele woordvoerders om zich niet in symbolies opzicht door hen te laten opslokken?

Het probleem is dat we met deze polarisatie in 'linkse' en 'rechtse' standpunten niet meer goed uit de voeten kunnen, omdat ze beide evenveel lijken bij te dragen aan het probleem. Dit uitgangspunt verschaft een bepaalde kijk op de door Nauta gesignaleerde 'trek naar het midden', waardoor er

---

12 Interessant is dat ook Karl Mannheim dit standpunt tegenover Benda vertolkt. Benda heeft geen gelijk, aldus Mannheim, met zijn klacht dat de vrije denker verdwijnt en alles politiek wordt; 'De verpolitiserings heeft ook zijn belangrijke voor: de oude kultivering der uitsluitend op zichzelf gerichte, zelfgenoegzame, intelligentsia is aan het verdwijnen, en laten we eerlijk uitspreken, dat we dit estetiese type niet meer verdragen kunnen: dit sociaal-doelloze, sociaal nutteloze denken moet uit zijn. Het is absoluut nodig dat het intellect strijdbaar wordt...' ('De Sociologie der Intellectuelen', *Propria Cures*, 29 oktober 1932, p. 91).

in Nederland noch een voldragen linkse noch een voldragen rechtse traditie kan bloeien. Allereerst kan hierover worden opgemerkt dat er wel degelijk linkse en rechtse tradities bestaan, hoewel de 'schamele kleinte' van Nederland ook hier voor een schaalprobleem zorgt: echt grote extremen komen niet voor. Ook Tromp constateert dat er wel degelijk sprake is van intellectuele kampen, en dat het verwarrend is om alle nederlandse intellectuelen op de grote middenhoop te gooien. Inderdaad: hadden we in de jaren zestig geen Cuba-debat en Vietnam-debat, in de jaren zeventig geen China-debat en Rusland-debat, met aan de linkerkant Mulisch, Nauta, Wertheim, van Ginneken en Kleinen tegenover een rechterfront met o.a. Korzec, Tromp, Rubinstein, en Van het Reve? Het zijn over een twintigtal jaren overwegend dezelfde namen die steeds terugkeren. De soms geïrriteerde controverse tussen Nauta en Tromp is zelf trouwens een staartje van deze traditionele tegenstelling tussen links en rechts, en vertoont de sporen van onverwerkt vroeger leed.

Als deze debatten ons bovendien iets hebben geleerd, dan is het wel de uiteindelijke onvruchtbaarheid van de aloude tegenstelling tussen links en rechts zelf. Ik zal maar niet verwijlen bij voor de hand liggende voorbeelden als de herontdekking van de Goelag door links, de desillusies over Vietnam en Cambodja, de destalinisatie van de CPN, de verburgerlijking van het feminisme en andere nieuwe sociale bewegingen, of de recente activiteiten van vredesduif Gorbatsjov die druk bezig is de westerse vredesbeweging overbodig te maken. In dit Zwitserlicht is de 'trek naar het midden' geen intellectuele ramp, maar kan een respectabele poging zijn tot het vinden van een nieuw beginpunt. Er bestaat natuurlijk zoïets als een skeptiese pose, een tot tweede natuur geworden afstandelijkheid, zoals b.v. doorklinkt in Tromps titel *Het falen der nieuwlichters*. Maar men kan de middenpositie ook beschouwen als een halte, een voorlopig vrije ruimte die nodig is als doorgangspunt naar iets anders. De klacht over het ontbreken van linkse en rechtse intellectuele tradities kan met evenveel recht worden omgedraaid. Laten we blij zijn dat eindelijk het einde der ideologieën daar is, al heeft het avondrood niet helemaal de tint die Daniel Bell twintig jaar geleden meende waar te nemen.

Als je het spreekwoordelijke marsmannetje zou moeten uitleggen waar de discussie over gaat en wie deze voeren, zou dat ook het gemakkelijkst gaan in termen van 'dubbelbinding'. Het debat tussen Nauta en Tromp is in hoge mate een konstellatie van 'favoriete vijanden' of 'antagonistische medeplichtigen'. Beide zijn intellectuelen van formaat, begenadigde essayisten en polemisten; universitaires met een vaste aanstelling en een goed salaris, die met deze ruggesteun veel aan publieke discussie meedoen en als zodanig een naam hebben te verliezen, dus: wier kultureel kapitaal met enige regelmaat op het spel staat. Ze mogen zichzelf en de ander dan over en weer links en rechts noemen, beide zijn ook socialist en lid van de PvdA. Beide zijn Snekers die zijn 'uitgebroken' uit wat Tromp het 'kulturele onderwijzerskli-

maat' van Friesland noemt. Over enkele wezenlijke kwesties van de analyse (de kulturele achterstand van Nederland, het ontbreken van een echt debat-klimaat) zijn ze het gloeiend eens, hoewel beide door zijdelingse knokpartijen en de schijn ophouden van totale oppositie.

Die eenstemmigheid lijkt er ook te zijn op het punt van de definitie van de intellectuelen zelf, hetgeen voor mijn betoog niet zonder gewicht is. Als Tromp de intellectueel omschrijft als iemand 'die probeert in te grijpen in de maatschappij met geen andere legitimatie dan zijn argumenten', houdt hij vast aan dezelfde habermasiaanse rozengeur en maneschijn waar Nauta zich ondanks zijn terminologie van 'obsessie' en 'allergie' ook toe aangetrokken lijkt te voelen. Het 'klerkenverraad' wordt door hen in tegengestelde bevoordingen geformuleerd (dichter bij Benda in het geval van Tromp, dichter bij Sartre in het geval van Nauta), maar hun beider beeld van de klerk gehoorzaamt aan dezelfde idealistische bepaling: iemand die het argumenteren niet kan laten.

Ik heb er al voor gepleit om een wat donkerder perspectief te laten gelden, waarin de eigen belangen van spraakmakende intellectuelen wat scherper kunnen worden aangezet. Dat zijn niet eens onmiddellijk belangen van materiële of van politieke aard, maar eerder 'kennispolitieke' belangen die verbonden zijn met het treden in de publiciteit, het onderhouden en vermeerderen van kultureel kapitaal, het bezit van het woord en het woordvoerderschap. Dat zijn precies die vermogens, 'bezittingen' en belangen die intellectuelen zo gevaarlijk maken voor degenen die noodgedwongen van ze afhankelijk zijn. Dit is ook waarop Sanders doelt:

Spraakmakers zullen altijd weigeren om de onbezoldigde copywriters van sociale bewegingen te worden, juist omdat het hen erom begonnen is 'spraak te maken'. Als er al sprake is van een kortstondige flirtation, dan is het niet de intellectueel die in alle bescheidenheid dienst neemt bij de politieke beweging, maar altijd omgekeerd: de intellectueel neemt de beweging onder zijn hoede. Mulisch kontrakteert Cuba, uit naastenliefde, politieke begaanheid en wellicht bovenal als tactiese mogelijkheid om zich van andere intellectuelen te kunnen onderscheiden.

Spraakmakerij heeft zodoende zijn eigen wetten en belangen. We zijn inmiddels genezen van de 'linkse' identifikatie-zucht die dit intellectuele eigenbelang niet expliciet en volledig in rekening wenst te brengen. Anderzijds willen we niet weer in de greep raken van een 'rechtse' identifikatie-angst die een reflex van principiële afzijdigheid produceert en een zelfgenoegzame ideologie van waardevrijheid of waarheidsliefde. In beide houdingen klinkt teveel dienstbaarheid door aan Grotere Dingen, in de vorm van dweperij met de underdog of als romantiese onderwerping aan het 'waarheidsgebod'. Door beide houdingen doen intellectuelen zichzelf als kleiner en ongevaarlijker voor dan zij in werkelijkheid zijn. Als intellectuelen al de

rol van woordvoerders voor hun favoriete sociale bewegingen ambiëren, kunnen ze deze relatie dan ook beter zien als een partnership: een belangenovereenkomst die tot beider voordeel kan strekken, maar die van beide kanten met gepast wantrouwen moet worden begeleid.

Voordracht gehouden op 27.1.1988 aan de Faculteit der Wijsbegeerte van de Rijksuniversiteit Groningen.